

Rəqəmsal Dövlət Platformasında Sosial Təhlükəsizliyin Qiymətləndirilməsi Mexanizmləri

Günay İskəndərli

İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

gunayniftali@gmail.com

Xülasə— Müasir dövrdə rəqəmsal dövlət idarəçiliyi dövlət-vətəndaş münasibətlərini əsaslı şəkildə dəyişmiş və sosial təhlükəsizlik anlayışına yeni yanaşmalar tələb etmişdir. Rəqəmsal platformalar idarəetmədə operativliyi, şəffaflığı və xidmətlərin əlçatanlığını artırırsa da, qarşılıqlı məmnunluğun pozulması sosial risklərin və idarəetmədə narazılığın artmasına səbəb ola bilər. Bu tezisdə sosial təhlükəsizlik dövlət və vətəndaş arasında qarşılıqlı məmnunluq balansını prizmasından tədqiq olunur. Təklif olunan konseptual-analitik model rəqəmsal dövlət platformalarında sosial riskləri erkən mərhələdə müəyyən etməyə, təşkilati zəiflikləri aşkar etməyə və idarəetmə qərarlarını elmi əsaslarla formalaşdırmağa imkan verir, beləliklə sosial təhlükəsizliyin davamlı təmin olunmasına töhfə verir.

Açar sözlər— rəqəmsal dövlət; sosial təhlükəsizlik; vətəndaş məmnunluğu; dövlət məmnunluğu; kibersuverenlik.

I. Giriş

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı dövlət idarəçiliyində fundamental transformasiyalara səbəb olmuşdur. Ənənəvi idarəetmə modelləri tədricən rəqəmsal dövlət platformaları ilə əvəzlənməkdə, dövlət-vətəndaş münasibətləri isə fiziki mühitdən rəqəmsal məkana keçməkdədir [1,2]. Bu transformasiya dövlət xidmətlərinin keyfiyyətini və əlçatanlığını artırmaqla yanaşı, sosial təhlükəsizlik baxımından yeni çağırışlar meydana çıxarmışdır [3].

Ənənəvi yanaşmalarda sosial təhlükəsizlik əsasən sosial rifahın, məşğulluğun və sosial müdafiə mexanizmlərinin qorunması kimi izah olunurdu. Rəqəmsal dövrdə isə bu anlayış daha geniş məzmun kəsb edərək vətəndaşların rəqəmsal hüquqlarının müdafiəsi, şəxsi məlumatların təhlükəsizliyi, elektron xidmətlərə etimad və ictimai sabitliyin qorunması kimi aspektləri də özündə birləşdirir [4,5].

Rəqəmsal dövlət platformaları yalnız texnoloji sistem deyil, eyni zamanda sosial münasibətlərin formalaşdığı kompleks idarəetmə mühitidir. Bu mühitdə milli informasiya müstəqilliyinin və kibersuverenliyin qorunması sosial təhlükəsizliyin təmin olunması üçün əsas şərtlərdən biri hesab olunur [6,7]. Sistemdə yaranan etimad böhranı, məlumat sızmaları və kibertəhdidlər sosial təhlükəsizlik üçün birbaşa risk mənbələri kimi çıxış edir [8].

Rəqəmsal dövlət mühitində kibersuverenliyin təmin olunması elektron dövlət xidmətlərinin təhlükəsizliyini və davamlılığını şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Məlumatların qorunması səviyyəsi və informasiya sistemlərinin dayanıqlılığı

vətəndaşların rəqəmsal platformalara olan etimadını formalaşdırır və bu etimad səviyyəsi dövlət xidmətlərindən məmnunluğa birbaşa təsir göstərir. Etimadın zəifləməsi isə dövlət-vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı məmnunluq balansının pozulmasına və sosial risklərin artmasına səbəb olur.

Bu baxımdan, sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi prosesində dövlət-vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı məmnunluq prinsipi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Vətəndaşların dövlət xidmətlərindən məmnunluğu ilə dövlətin vətəndaşlardan məmnunluğu arasındakı balansın qorunması sosial risklərin minimuma endirilməsi və idarəetmənin dayanıqlılığının təmin olunması üçün əsas şərt hesab olunur. Bu yanaşma həm konstitusional hüquqların təminatını, həm də sosial sabitliyin qorunmasını əhatə edir.

İrəli sürülən yanaşmalar nəzərə alınaraq tezis aşağıdakı bölmələr üzrə strukturlaşdırılmışdır: İkinci bölmədə sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi ilə bağlı mövcud elmi yanaşmalar və əlaqəli tədqiqatlar təhlil edilmiş, üçüncü bölmədə rəqəmsal dövrdə sosial təhlükəsizlik və dayanıqlılıq məsələləri araşdırılmışdır. Dördüncü bölmədə dövlət-vətəndaş məmnunluğunun qarşılıqlı balans modeli təklif olunmuş, beşinci bölmədə isə tədqiqatın əsas nəticələri ümumiləşdirilmişdir.

II. ƏLAQƏLİ İŞLƏR

Son illərdə sosial təhlükəsizliyin təmin olunması məsələsi qlobal ekoloji, demografik və iqtisadi problemlərin dərinləşməsi, həmçinin yeni sosial risklərin, o cümlədən, yoxsulluq, sosial stratifikasiya, asılılıqlar, işsizlik və s. artması ilə daha da aktuallaşmışdır [3,9]. Bu kontekstdə [3]-də ‘risk cəmiyyəti’ anlayışı çərçivəsində sosial təhlükəsizliyin cəmiyyət üçün əsas vəzifələrdən biri olduğu, həmçinin cəmiyyətin özünün yaratdığı təhlükələrin mövcud təhlükəsizlik sistemlərini poza biləcəyi qeyd olunur.

Ədəbiyyatda sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif indikatorlar təklif olunmuşdur. [9]-da sosial gərginlik əsas göstərici kimi göstərilir və yüksək sosial gərginliyin sosial qurumların fəaliyyətini pozaraq təhlükəli vəziyyətlər yaratdığı qeyd olunur. [10]-da sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi üçün demografik vəziyyət, məşğulluq, təhsil, mənzil və kommunal xidmətlər, informasiya və mədəniyyətə çıxış, ana və uşaq müdafiəsi, sosial xidmətlər, ətraf mühit və şəxsi təhlükəsizlik meyarları təqdim olunur.

Keyfiyyətli həyat (QOL – Quality of Life) indikatorları sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsində əsas vasitələrdən

biri kimi qəbul olunur [13,14]. [12]-də fərdlərin maddi və sosial-mənəvi ehtiyaclarının nə dərəcədə ödənilməsi obyektiv və subyektiv göstəricilər əsasında qiymətləndirilir. [13] və [14]-də hazırlanmış QOL İndeksi ölkələri müqayisə etmək üçün həm obyektiv, həm də subyektiv göstəriciləri birləşdirir və sosial təhlükəsizliyin müxtəlif tərəflərini əhatə edir. Subyektiv göstəricilər, məsələn, sosial iştirak, məmnunluq və stress səviyyəsi, obyektiv göstəricilər isə məşğulluq, sağlamlıq və cinayət statistikasına əsaslanır [15,16].

Rəqəmsal dövlət platformaları bu indikatorların toplanması, monitorinqi və təhlili üçün mühüm mexanizmlər təmin edir. Elektron qeydiyyat sistemləri, böyük verilənlər və süni intellekt modelləri sosial risklərin proqnozlaşdırılmasına imkan yaradır, onlayn sorğular isə vətəndaşların subyektiv məmnuniyyətini ölçür. Beləliklə, rəqəmsal platformalar həm obyektiv, həm də subyektiv indikatorları birləşdirərək sosial təhlükəsizliyin daha dəqiq və hərtərəfli qiymətləndirilməsini təmin edir. Eyni zamanda, sosial təhlükəsizlik yalnız dövlətin tədbirlərindən asılı olmayıb, dövlət ilə vətəndaş arasında qarşılıqlı məmnuniyyətin qorunması ilə mümkün olur. Növbəti bölmədə rəqəmsal dövlət kontekstində sosial təhlükəsizlik mövzusu daha geniş şəkildə araşdırılmışdır.

III. RƏQƏMSAL DÖVLƏTDƏ SOSIAL TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ DAYANIQLILIQ

Rəqəmsal dövlət mühitində sosial təhlükəsizlik anlayışı ənənəvi sosial müdafiə mexanizmlərindən kənara çıxaraq daha geniş və çoxölçülü məzmun qazanır. Müasir rəqəmsal idarəetmə şəraitində sosial təhlükəsizlik vətəndaşların dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərdə özlərini təhlükəsiz, qorunmuş və bərabər hüquqlu subyekt kimi hiss etmələri ilə səciyyələnir. Bu baxımdan sosial təhlükəsizlik yalnız sosial rifahın təmin olunması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda rəqəmsal etimadın formalaşması, kibertəhlükəsizliyin gücləndirilməsi və ictimai sabitliyin qorunması ilə sıx bağlıdır [16,17].

Rəqəmsal dövlət platformalarının geniş tətbiqi vətəndaş-dövlət münasibətlərini fasiləsiz informasiya axını üzərində qurulan yeni bir mühitə çevirmişdir [18]. Elektron hökumət xidmətləri, rəqəmsal identifikasiya sistemləri və məlumat mübadiləsi platformaları vətəndaşların gündəlik həyatına birbaşa təsir edən əsas idarəetmə alətlərinə çevrilmişdir. Bu şəraitdə rəqəmsal xidmətlərin etibarlı və davamlı fəaliyyəti, şəxsi və həssas məlumatların qorunması, eləcə də kibertəhdidlərə qarşı dayanıqlı mühafizə mexanizmlərinin mövcudluğu sosial təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Əks halda, texniki nasazlıqlar, xidmətlərin dayanması və ya məlumat təhlükəsizliyinin pozulması vətəndaş məmnunluğunun azalmasına və dövlət orqanlarına olan etimadın zəifləməsinə səbəb ola bilər [8].

Bununla yanaşı, rəqəmsal xidmətlərə bərabər çıxış imkanlarının təmin olunması da sosial təhlükəsizliyin qorunmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Əks halda, rəqəmsal bərabərsizliyin mövcudluğu sosial təcrid risklərini artırır və xidmətlərdən kənarda qalma, həmçinin sosial ədalətsizlik hallarını dərinləşdirə bilər. Eyni zamanda, idarəetmədə şəffaflıq və hesabatlılığın gücləndirilməsi dövlət qərarlarının daha aydın və əsaslandırılmış olmasını təmin edir ki, bu da

ictimai etimadın möhkəmlənməsinə və sosial gərginliyin azalmasına şərait yaradır [19, 20].

Beləliklə, rəqəmsal dövlət şəraitində sosial təhlükəsizlik yalnız texnoloji tədbirlərdən ibarət olmayıb, dövlət etimadının qorunması, vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsi, kibertəhlükəsizliyin gücləndirilməsi və sosial balansın qorunması kimi qarşılıqlı əlaqəli amillərin birləşməsi əsasında formalaşır [21]. Bu baxımdan sosial təhlükəsizliyin davamlı təmin olunması rəqəmsal dövlətin strateji inkişaf prioritetlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

IV. DÖVLƏT-VƏTƏNDAŞ MƏMNUULUĞU: QARŞILIQLI BALANS MODELİ

Rəqəmsal dövlət mühitində sosial təhlükəsizlik yalnız texnoloji və təşkilati dayanıqlılıqla məhdudlaşmır. Onun davamlı təmin olunması üçün vətəndaşların dövlət xidmətlərindən məmnunluğu və dövlətin vətəndaşlara münasibəti arasında qarşılıqlı balansın qorunması mühüm rol oynayır. Yəni, sosial təhlükəsizlik və idarəetmənin dayanıqlılığı birbaşa dövlət-vətəndaş məmnunluğu ilə ölçülə bilər.

Dövlət ilə vətəndaş arasında münasibətlər hüquq və öhdəliklər əsasında, həmçinin konstitusional çərçivədə formalaşır. Vətəndaşların hüquq və öhdəlikləri, eləcə də dövlətin hüquq və öhdəlikləri konstitusiyaya və müəyyən edilir və tənzimlənir. Sosial dayanıqlılığın təmin olunması üçün əsas göstərici dövlət ilə vətəndaş arasında qarşılıqlı məmnunluqdur.

Vətəndaş məmnunluğu əsasən dövlətin təqdim etdiyi xidmətlərin keyfiyyəti və effektivliyi ilə ölçülür. Bu məmnunluq konstitusiyada təsbit olunmuş hüquqların təminatı ilə sıx bağlıdır və təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə, təhlükəsizlik və fərdi azadlıqları əhatə edir. Vətəndaş məmnunluğu aşağıdakı indikatorlar vasitəsilə qiymətləndirilir: sosial rifah və müdafiə mexanizmlərinin effektivliyi, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyəti, hüquqların qorunması, həmçinin şəffaflıq və vətəndaş müraciətlərinə operativ cavab verilməsi. Yüksək vətəndaş məmnunluğu dövlətə olan etimadı artırır, ictimai sabitliyi gücləndirir və rəqəmsal xidmətlərin etibarlılığını təmin edir. Dövlətin vətəndaşlardan məmnunluğu onların konstitusional öhdəlikləri o cümlədən, qanunlara riayət, vergi ödənişləri, ictimai məsuliyyət və sosial intizam çərçivəsində hərəkət etməsi ilə ölçülür [22]. Dövlətin məmnunluğu qanunvericiliyə riayət səviyyəsi, vergi və sosial öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, ictimai və rəqəmsal davranış mədəniyyəti, vətəndaş məsuliyyəti və ictimai iştirak, həmçinin sosial intizam və ictimai təhlükəsizlik kimi meyarlarla qiymətləndirilir. Dövlətin vətəndaşlardan məmnunluğunun azalması idarəetmənin səmərəliliyinin zəifləməsinə və rəqəmsal suverenlik risklərinin artmasına səbəb ola bilər.

Qarşılıqlı məmnunluq yalnız balans şəraitində dayanıqlıdır. Bu balans pozulduqda dövlətə ictimai etimad azalır, sosial narazılıq və etiraz meyilləri artır, rəqəmsal xidmətlərdən istifadənin səviyyəsi düşür, informasiya və kibertəhlükəsizlik riskləri yüksəlir və idarəetmədə struktur böhranları və kaos yaranır.

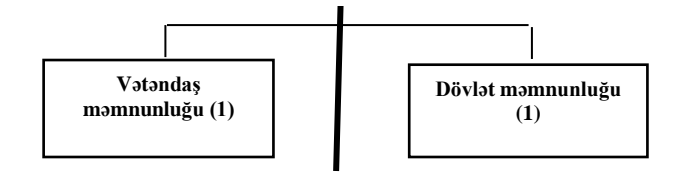
Sosial təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsində həm vətəndaşların dövlət xidmətlərindən, həm də dövlətin

vətəndaşlardan məmnunluğu nəzərə alınır (Cədvəl 1). Burada 1 məmnunluğu, 0 isə məmnun olmadığını göstərir.

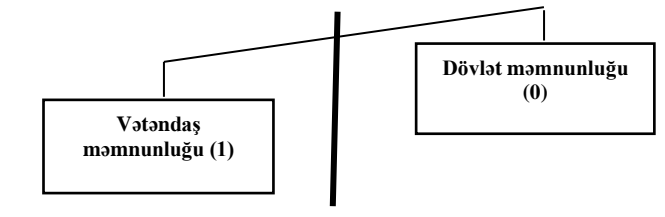
CƏDVƏL 1. DÖVLƏT–VƏTƏNDAŞ MÜNASİBƏTİNDƏ MƏMNUUNLUQ SƏVİYYƏLƏRİ

Vətəndaş məmnunluğu	Dövlət məmnunluğu	Nəticə
0	0	Hər iki tərəf narazıdır. Sosial sistem ciddi risk altındadır: işsizlik, yoxsulluq, ictimai etimadsızlıq və sosial gərginlik artır.
0	1	Vətəndaş öz konstitusional vəzifələrini yerinə yetirsə də, dövlət öz öhdəliklərini tam yerinə yetirmir.
1	0	Dövlət öz öhdəliklərini yerinə yetirsə də, vətəndaş öz vəzifələrini kifayət qədər yerinə yetirmir.
1	1	Hər iki tərəf razıdır. Sosial təhlükəsizlik optimal səviyyədədir, vətəndaş rifahı və dövlət resurslarının istifadəsi balanslıdır. Risk və böhran ehtimalları minimaldır

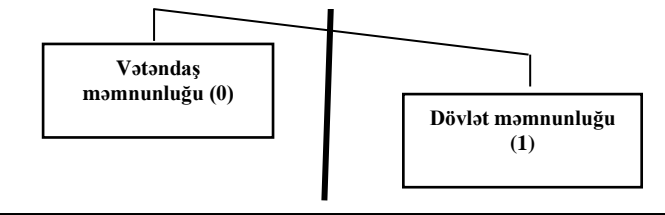
Müsbət balans (1-1)

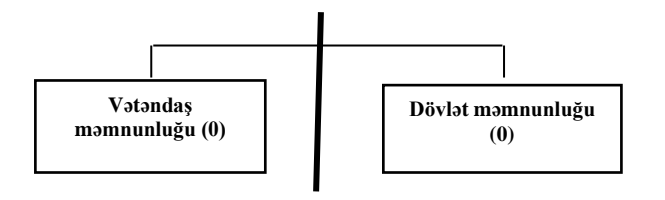
Disbalans (1-0)

Disbalans (0-1)

Mənfi balans (0-0)

Şəkil 1. Dövlət–Vətəndaş Məmnunluğu Tarazlığı Modeli

Balans yalnız iki vəziyyətdə yaranır (Şəkil 1). Müsbət balans (1-1) – hər iki tərəf razı olduqda: dövlətin və vətəndaşın qarşılıqlı razılığı sabilliyi və etimadı təmin edir. Mənfi balans (0-0) – hər iki tərəf narazı olduqda: bu vəziyyət idarəetmədə ciddi problemlərə işarə edir və dövlətin sabilliyi üçün təhlükə yaradır, suverenliyə birbaşa təhdid təşkil edir. Digər hallarda, yəni tərəflərdən biri razı, digəri narazı olduqda, qarşılıqlı harmoniyanın pozulduğu müşahidə olunur və balans təmin olunmur. Dövlətin sabilliyi üçün ən ideal vəziyyət hər iki tərəfin razılığıdır; əks halda balansın pozulması idarəetmədə nizamsızlıqlara və potensial risklərə yol açır.

Bu yanaşma göstərir ki, dövlət və vətəndaş arasında qarşılıqlı məmnunluğun pozulması yalnız tərəflər arasında harmoniyanı zəiflətmir, eyni zamanda sosial təhlükəsizliyin zəifləməsinə və idarəetmənin dayanıqlılığını üçün real risklərin yaranmasına səbəb olur. Qarşılıqlı məmnunluğun qorunması sosial sabitliyin təmin olunması ilə yanaşı, dövlət resurslarının səmərəli istifadəsini, idarəetmədə şəffaflığın artırılmasını və rəqəmsal təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsini təmin edir. Nəticə etibarilə, rəqəmsal dövlət mühitində sosial təhlükəsizliyin davamlılığı dövlət–vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı məmnunluq balansının qorunmasından birbaşa asılıdır.

Nəticə

Aparılan tədqiqat göstərir ki, rəqəmsal dövlət platformalarında sosial təhlükəsizlik yalnız texniki və informasiya təhlükəsizliyi mexanizmləri ilə məhdudlaşmır. Sosial təhlükəsizlik dövlət və vətəndaş arasında qarşılıqlı məmnunluğun taraz şəkildə qorunmasından birbaşa asılıdır.

Qarşılıqlı məmnunluğun tarazının iki gözü kimi modelləşdirilməsi sosial sabitliyin və idarəetmə dayanıqlılığının qiymətləndirilməsi üçün güclü konseptual çərçivə yaradır. Bu balansın pozulması ictimai etimadsızlığa, sosial gərginliyin artmasına, rəqəmsal xidmətlərdən istifadənin azalmasına və milli kibersuverenliyin zəifləməsinə səbəb ola bilər.

Təklif olunan konseptual-analitik matris modeli rəqəmsal dövlət platformalarında sosial risklərin monitorinqi, erkən xəbərdarlıq mexanizmlərinin qurulması və süni intellekt əsaslı analitik sistemlərin formalaşdırılması üçün elmi əsas kimi istifadə oluna bilər. Modelin tətbiqi dövlət siyasətinin sosial etimadının möhkəmləndirilməsinə və rəqəmsal idarəetmənin dayanıqlı inkişafına töhfə verə bilər.

ƏDƏBİYYAT

- [1] M. Castells, *The Rise of the Network Society*, 2nd ed. Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2010.
- [2] P. Dunleavy, H. Margetts, S. Bastow, and J. Tinkler, “New public management is dead—Long live digital-era governance,” *J. Public Admin. Res. Theory*, vol. 16, no. 3, pp. 467–494, 2006.
- [3] U. Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*. London, UK: Sage, 2000.
- [4] L. Floridi, *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford, UK: Oxford Univ. Press, 2014.
- [5] OECD, *Digital Government Review*, Paris, France, 2019.
- [6] R. Deibert, “Cyber-security and human rights,” *Global Governance*, vol. 21, no. 3, pp. 379–401, 2015.

- [7] J. S. Nye, “Deterrence and dissuasion in cyberspace,” *Int. Security*, vol. 41, no. 3, pp. 44–71, 2017.
- [8] I. Liga, I. Pavlova, and E. Shchetkina, “Social security in the context of modern risks,” *Soc. Policy Stud.*, no. 4, pp. 45–53, 2012.
- [9] A. Sukhov, *Social Tension and Social Security*. Moscow, Russia: Nauka, 2002.
- [10] V. Kovalev, *Social Security Indicators*. Moscow, Russia: Finansy i Statistika, 2003.
- [11] A. Chmykhalo, “Sustainability of social security systems,” *Social Sciences*, no. 2, pp. 61–69, 2007.
- [12] E. Allardt, “Having, loving, being: An alternative to the Swedish model,” *Social Indicators Research*, vol. 38, no. 1, pp. 5–31, 1996.
- [13] E. Diener et al., “New well-being measures,” *Social Indicators Research*, vol. 97, no. 2, pp. 143–156, 2010.
- [14] A. C. Michalos, *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Dordrecht, Netherlands: Springer, 2014.
- [15] D. Pringle, “Measuring social well-being,” *J. Social Policy*, vol. 11, no. 2, pp. 175–196, 1982.
- [16] S. Kharchenko, *Social Security Assessment Methods*. Kyiv, Ukraine: Naukova Dumka, 2011.
- [17] M. Janssen and E. Estevez, “Lean government and platform-based governance,” *Government Information Quarterly*, vol. 30, pp. S1–S8, 2013.
- [18] I. Mergel, N. Edelman, and N. Haug, “Defining digital transformation,” *Government Information Quarterly*, vol. 36, no. 4, 2019.
- [19] N. Luhmann, *Trust and Power*. Chichester, UK: Wiley, 1979.
- [20] OECD, *Trust in Government*, Paris, France, 2020.
- [21] United Nations, *UN E-Government Survey 2022*. New York, NY, USA, 2022.
- [22] Azərbaycan Respublikası, *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*, 1995. [Online]. Available: <https://e-qanun.az/framework/897>

Social Security Assessment Mechanisms in the Digital State Platform

Gunay Iskandarli

Institute of Information Technology, Baku, Azerbaijan

Abstract— In the modern era, digital state management has fundamentally changed state-citizen relations and required new approaches to the concept of social security. Although digital platforms increase efficiency, transparency, and accessibility of services in management, the violation of mutual satisfaction can lead to an increase in social risks and dissatisfaction with management. In this thesis, social security is studied from the perspective of the balance of mutual satisfaction between the state and citizens. The proposed conceptual-analytical model allows for early identification of social risks in digital state platforms, detection of organizational weaknesses, and formulation of management decisions on a scientific basis, thus contributing to the sustainable provision of social security.

Keywords— digital state; social security; citizen satisfaction; state satisfaction; cybersovereignty.